O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

Buxoro davlat universiteti
Arxeologiya va Buxoro tarixi kafedrasi

A’ZAM BOLTAYEV

O‘RTA OSIY SHAHARLARI TARIXIY TOPOGRAFIYASI

(O‘quv qo‘llanma birinchi qism)

Ta’lim yo‘nalishi:
70220401 - Arxeologiya

Buxoro-2023

УДК
069.01(575.146)
930.25(575.146)79.1
К 50

Boltayev A. O‘rta Osiy shaharlari tarixiy topografiyasi [Matn] : o‘quv qo‘llanma / A. Boltayev.-Buxoro: OOO "Sadriddin Salim Buxoriy" Durdona nashriyoti, 2021. -140 b.

КБК 79.1

O‘quv qo‘llanmada O‘rta Osiyo shaharlarining vujudga kelishi, rivojlanishi, shahar tarixiy binolarning va mudofaa inshootlarining qurilishi hamda shaharlarning davrlar o‘tishi bilan tarixiy topografiyasidagi o‘zgarishlar haqidagi ma’lumotlar o‘rin olgan. Tarixiy topografiya sohasi kam o‘rganilgan masalalardan biri bo‘lib, tadqiq qilishda foydalanish mumkin bo‘lgan jihatlari hamda O‘rta Osiyo shaharlar tarixini o‘rganishdagi ahamiyati yoritib berilgan.

Buxoro davlat universiteti 70220401 – Arxeologiya magistratura ta’lim yo‘nalishi magistrlariga mo‘ljallangan. O‘quv qo‘llanmadagi ma’lumotlardan tarixchi, o‘lkashunos, arxeolog, shuningdek, O‘zbekiston tarixi bilan qiziquvchilar foydalanishi mumkin.

Mas’ul muharrir: t.f.d. professor **H. To‘rayev**

Taqrizchilar:

Tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent **F.Temirov**
Tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) **T.Xudoyqulov**

Ushbu o‘quv qo‘llanma O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Buxoro davlat universitetining 2023-yil 29 noyabrdagi 673-sonli buyrug‘iga asosan nashr etishga tavsiya qilindi

SO‘ZBOSHI

Hozirgi zamonda dunyo bo‘yicha shaharlarni rekonstruksiya qilish va zamonaviylashtirishda tarixiylikni saqlab qolish va arxitekturaviy qiymatlarga ega bo‘lgan tarixiy-yodgorliklardan samarali foydalanish dolzarb bo‘lib kelmoqda. Jahon shaharsozligida qadimdan shakllanib kelgan hududlar va shaharlarni muhofaza qilish hamda ularning tarixiy topografiyasi e’tibor qaratish ehtiyoji tug‘ilmoqda. Bu borada tarixiy shaharlarda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ularning markazlarini, muqaddas qadamjolarini, arxitektura yodgorliklarini ta’mirlash, arxeologik qazilma ishlarida aniqlangan bino va inshootlarni qayta tiklash zarurati paydo bo‘lmoqda.

Dunyo miqyosida tarixiy shaharlarning paydo bo‘lishi va tadrijiy taraqqiyotiga, shuningdek ming yillar davomida shakllangan shaharsozlik ananalarini saqlash, qayta qurish hamda ularni zamonaviy talablarga moslashtirish va zamonaviylashtirishga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlarda shaharlarning tarixiy-memoriy binolarni bir-biri bilan uyg‘unlashtirish, tarixiy maydonlarning topografiyasini aniqlash va tiklash, yodgorliklarning muhofaza zonasini aniqlash, sayyohlik yo‘nalishlarini tuzish va boshqalar muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ushbu tadqiqotlarda tarixiy shaharlar barqarorligini ta’minlash, O‘rta Osiyodagi ilk shaharlarning vujudga kelish va taraqqiy etish jarayonlarini, shaharsozlik tarixidagi yangicha ilmiy yondashuvlarni tadqiq etish, shaharlarning tarixiy topografiyasiga aniqliklar kiritish va ularning zamonaviy shaharsozlik madaniyati rivojiga ta’sirini ochib berish, tarixiy hududlarning sayyohlik imkoniyatlarini oshirish, me’moriy yodgorliklardan samarali foydalanish masalalari dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Sovet tuzumi davrida O‘zbekiston shaharsozligi tarixi ma’lum sabablarga ko‘ra soxtalashtirildi tarixiy yodgorliklar buzildi, shahar tarixiy topografiyasiga jiddiy o‘zgartirishlar kiritildi va buning natijasida ta’lim, ilm-fan hamda me’moriy loyihalash sohasida qator chalkashliklar kelib chiqmoqda. Me’morchilik tarixi borasidagi mavjud ensiklopedik asarlarda O‘rta Osiyo hududidagi eng qadimgi

shaharsozlik tarixi Jonboz qal’a misolida miloddan avvalgi IV asr bilan belgilangan edi. Mahalliy olimlar va jamoatchilik harakati bilan 1970 yilda Samarqandning 2500 yilligi nishonlandi. Mustaqillik yillarida bu shahar 2750 yillik tarixga ega ekanligi aniqlandi. Shuningdek, istiqlol yillarida Qarshi, Shahrisabz, Buxoro, Xiva, Termiz, Toshkent va Marg‘ilon shaharlarining ham bir necha asrlik yubiley tantanalari nishonlandi. So‘nggi tadqiqotlar O‘zbekiston shaharsozlik madaniyati bundanda qadimiyroq ekanligini ko‘rsatmoqda. Shaharsozlik tizimining an’anaviy shakllanish yo‘llari, tuzilishi, joylashuvi va rivojlanish tamoyillarini o‘rganish, ularning nazariy asoslarini yaratish bugunning dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

O‘rta Osiyo shaharsozligi tarixi va tarixiy topografiyasini tadqiq etish boshlanganiga bir yarim asrdan oshdi. O‘tgan davr mobaynida o‘lkamiz hududlaridagi shaharlar taraqqiyotining u yoki bu jihatlariga qaratilgan ko‘plab tadqiqotlar natijalari maqolalar, monografiyalar hamda dissertatsiyalar nashr yuzini ko‘rdi. Ushbu tadqiqotlar arxeologik, topografik va tarixiylik nuqtai nazaridan olib borilib, O‘rat Osiyo shaharlarning me’moriy tuzilishi, topografiyasi va tipologiyasi, qurilish uslublari, shaharning ichki va tashqi inshootlari masalalari o‘rin olgan edi. Bu tadqiqotlarda biz shaharlarning tarixan rivojlanish bosqichlariga ko‘proq e’tibor berilganligini, lekin bugungi kunda tarixiy shaharlarni zamonaviy talablar asosida qayta qurish masalalari, ilk shaharlarning kelib chiqishi va transformatsiya jarayonlari yetarlicha yoritilmaganligini ko‘rishimiz mumkin.

Mazkur o‘quv-qo‘llanma asosida talabalar va magistrlar O‘rta Osiyodagi shaharlarning vujudga kelish, joylashuvi va tarixiy topografiyasi haqida o‘zlari uchun kerakli ma’lumotlarga ega bo‘ladilar degan umiddamiz.

ANNOTASIYA

Учебное пособие содержит информацию о возникновении, развитии городов Центральной Азии, строительстве городских исторических зданий и оборонительных сооружений, а также об изменениях в исторической топографии городов с течением времени. Область исторической топографии является одним из малоизученных вопросов и освещает аспекты, которые могут быть использованы в исследованиях, а также их значение для изучения истории городов Центральной Азии.

Бухарский государственный университет 70220401-магистратура археологии предназначена для магистров образовательного направления. Информация, содержащаяся в учебном пособии, может быть использована историком, краеведом, археологом, а также любителями истории Узбекистана.

The textbook contains information about the emergence, development of cities in Central Asia, the construction of urban historical buildings and defensive structures, as well as changes in the historical topography of cities over time. The field of historical topography is one of the little-studied issues and highlights aspects that can be used in research, as well as their significance for studying the history of Central Asian cities.

Bukhara State University 70220401-the Master's degree in Archaeology is intended for masters of educational direction. The information contained in the textbook can be used by a historian, local historian, archaeologist, as well as lovers of the history of Uzbekistan.

M U N D A R I J A

SO‘ZBOSHI.. 3

1-mavzu. O‘rta Osiyo shaharlari tarixiy topografiyasi fanining maqsad vazifalari va o‘rganilishi………………………………………………………. 5

2-mavzu. O‘rta Osiyoda binokorlikning rivojlanishi va ilk shaharlarining tarixiy topografiyasi 15

3-mavzu. O`rta Osiyo antik davri shaharlarining tarixiy topografiyasi……..29

4-mavzu. BUXORO SHAHRI TARIXIY TOPOGRAFIYASI……………….37

4.1.Buxoro shahrining joylashuv o‘rni va toponimikasi………………………37

4.2. O‘rta asrlarda Buxoro shahri tarixiy topografiyasi………………………42

4.3. Buxoroning “Eski shahar” va “Yangi shahar” qismlariga ajratilishi.......59

5-mavzu. Samarqand shahri tarixiy topografiyasi………………… 65

5.1.Samarqand shahri joylashuv o‘rni va toponimikasi……….................... 65

5.2. O‘rta asrlarda Samarqand shahri va uning tarixiy topografiyasi ………71

5.3. XIX asr oxirida Samarqandda “eski” va “yangi” shahar tendensiyasi ….82

6-mavzu. Choch va Iloq vohalari shaharlarining tarixiy topografiyasi………90

6.1. Toshkent shahri tarixi va toponimi………………………………………90

6.2. Toshkent shahri mudofaa devorlari va shahar tarixiy topografiyasi …….95

7-mavzu. Xorazmning o‘rta asrlar shaharlarining tarixiy topografiyasi……109

7.1. Xorazmning jaylashuv o‘rni va toponimikasi……………………………109

7.2. Arab geograflari asarlarida Xorazm tarixiy topografiyasi………………114

7.3. XVI-XX asrlarda Xiva shahri tarixiy topografiyasi……………………...118

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati..135

Annotasiya...139

СОДЕРЖАНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ 3
Тема 1. Целевые задачи и изучение науки исторической топографии городов Средней Азии.. 5

Тема 2. Развитие биноклей и историческая топография их первых городов в Средней Азии.. 15

Тема 3. Историческая топография городов Среднеазиатской древности. 29

Тема 4. ИСТОРИЧЕСКАЯ ТОПОГРАФИЯ ГОРОДА БУХАРЫ............ 37
4.1.Местоположение и топонимика города Бухары.................................. 37
4.2. Историческая топография города Бухары в Средние века................. 42
4.3. Разделение Бухары на “Старый город” и “Новый город”.................. 59

Тема 5. Историческая топография города Самарканд............................. 65
5.1.Расположение и топонимика города Самарканд................................. 65
5.2. Средневековый город Самарканд и его историческая топография ..71
5.3. Тенденция "старого" и "нового" города в Самарканде в конце XIX века.. 82

Тема 6. Историческая топография городов-оазисов волос и Илак........... 90
6.1. История и топоним города Ташкента.. 90
6.2. Оборонительные стены города Ташкента и историческая топография города 95

Тема 7. Историческая топография средневековых городов Хорезма......109
7.1. Место расселения и топонимика Хорезма.. 109
7.2. Историческая топография Хорезма в трудах арабских географов... 114
7.3. Историческая топография города Хива в XVI-XX веках..................118

Список использованной литературы...135
Аннотация..139

CONTENT

PREFACE 3
Topic 1. Objectives and the study of the science of historical topography of Central Asian cities 5

Topic 2. The development of binoculars and the historical topography of their first cities in Central Asia... 15

Topic 3. Historical topography of the cities of Central Asian antiquity........... 29

Topic 4. HISTORICAL TOPOGRAPHY OF THE CITY OF BUKHARA..... 37
4.1. Location and toponymy of the city of Bukhara... 37
4.2. Historical topography of the city of Bukhara in the Middle Ages............. 42
4.3. Division of Bukhara into "Old City" and "New City"................................ 59

Topic 5. Historical topography of the city of Samarkand.............................. 65
5.1. Location and toponymy of the city of Samarkand.................................. 65
5.2. The medieval city of Samarkand and its historical topography 71
5.3. The trend of the "old" and "new" cities in Samarkand at the end of the XIX century.. 82

Topic 6. Historical topography of the oasis cities of volos and Ilak................. 90
6.1. History and toponym of the city of Tashkent..90
6.2. The defensive walls of the city of Tashkent and the historical topography of the city 95

Topic 7. Historical topography of medieval cities of Khorezm 109
7.1. Place of settlement and toponymy of Khorezm.. 109
7.2. Historical topography of Khorezm in the works of Arab geographers... 114
7.3. Historical topography of the city of Khiva in the XVI-XX centuries.......118

References..135
Annotation...139